

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора **Пуховської Людмили Прокопівни**,
на дисертаційну роботу **Гриценчук Олени Олександрівни****“ Інформаційно-освітнє середовище як засіб розвитку громадянської
компетентності вчителів у Нідерландах”**,подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті;

01 «Освіта/Педагогіка

Актуальність теми виконаного дослідження. Звернення до проблеми створення і використання інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів пов'язане зі зміною парадигми суспільного розвитку, інтернаціоналізацією економіки, освіти, науки, культури, цифровою трансформацією європейського та світового освітніх просторів, що спонукає до модернізації системи педагогічної освіти України на шляху до суспільства Знань. На часі перегляд цільових орієнтацій та розробки принципово інших теоретичних, змістових і технологічних засад педагогічної освіти. Передусім, необхідно відповісти на запитання, якими ж мають бути виміри її якості в нових умовах.

У контексті цивілізаційних викликів освіта має активно прищеплювати прогресивні й перспективні цінності й життєві пріоритети, що сприятимуть успішній орієнтації і продуктивній діяльності в знанневому суспільстві, де головною сферою впливів на людину є інформаційна. Процеси докорінного перетворення у суспільстві потребують від учених переосмислення світоглядно-ціннісних основ педагогічної освіти й освіти в цілому, проведення комплексних досліджень специфіки трансформаційних процесів у вітчизняному, європейському та світовому просторах освіти, розробки можливих сценаріїв їх розвитку в умовах цифрового глобалізованого світу.

Особливе місце серед них займають компаративні дослідження, в яких реалізується принцип міждисциплінарності й розглядаються різні аспекти розвитку освіти крізь призму загального, особливого і специфічного. Проте в академічному дискурсі до сих пір бракує досліджень щодо створення і

використання інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів в країнах ЄС, зокрема в Нідерландах, які б слугували сучасними орієнтирами у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в шкільній та педагогічній освіті в Україні та містили б науково обґрунтовані положення, конструктивні ідеї кращих практик та рекомендації щодо формування і використання сучасного інформаційно-освітнього середовища для розвитку громадянської компетентності вчителів в умовах глобалізації й інтеграції. А відтак – кандидатське дисертаційне дослідження Гриценчук Олени Олександрівни є актуальним, своєчасним і соціально значимим.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується застосуванням у ході її виконання методології, адекватної меті і завданням, специфіці об'єкта і предмета дослідження; застосуванням необхідного комплексу методів дослідження (теоретичних, емпіричних, моделювання педагогічних процесів, статистичної обробки результатів тощо), відповідною і достатньою джерельною базою, коректною кількісною обробкою та якісним аналізом, а також практичним впровадженням дослідницьких результатів. Високий рівень сформованої методологічної культури дозволив дисертантці оптимально спроектувати етапи проведення наукового дослідження, технологічно здійснити дослідження у відповідності з логікою його проведення, проаналізувати і надати інтерпретацію отриманих даних та оформити результати наукового дослідження.

Необхідно відзначити, що кандидатське дисертаційне дослідження Гриценчук О.О. має інноваційний характер для вітчизняного наукового простору, адже автор не зупиняється на вивченні досвіду Нідерландів і обґрунтуванні рекомендацій щодо використання конструктивних ідей цього досвіду в Україні, а йде далі – використовує їх для обґрунтування моделі інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів та розробляє методику його використання і впровадження у вітчизняний контекст. Сформована автором джерельна база відзначається різноманітністю і достатньою структурною повнотою. Вона включає 340 найменувань, з них 94 – іноземними

мовами, що слугує безперечним доказом інформативності та валідності представленої роботи. Значну цінність для дослідників та практиків педагогічної освіти мають 9 додатків, які грамотно оформлені і представлені на 41 сторінці дослідження. Значна кількість опрацьованих дисертанткою джерел вперше вводиться у вітчизняний науковий обіг.

Робота має логічну структуру, повністю охоплює головні складові досліджуваної проблеми та послідовно розкриває основні завдання наукового пошуку автора. Кожен із чотирьох розділів дисертації насичений новими науковими фактами, збагачений новими характеристиками сучасного порівняльного аналізу, має свої «родзинки» тощо. Так, серед вагомих результатів розділу 1., присвяченого теоретико-методологічним основам використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій в процесі розвитку громадянської компетентності вчителів, варто відзначити: ґрунтовний аналіз базових понять дослідження, які згруповані автором у два категоріальні ряди, що пов'язані з інформаційно-комунікаційною компетентністю і з громадянською компетентністю вчителя; авторське визначення понять «інформаційно-комунікаційна компетентність вчителя» і «громадянська компетентність вчителя» на основі напрацювань українських вчених та з урахуванням дефініцій, представлених в документах світових, європейських і, зокрема, нідерландських організацій та інституцій; розробка комплексного визначення та обґрунтування суттєвих характеристик/принципів інформаційно-освітнього середовища розвитку громадянської компетентності вчителя у міжнародному вимірі (наступності і неперервності, рівного доступу до освіти, антидискримінації, гендерної рівності, інформаційної безпеки, мобільності, інтерактивності, демократичності, професійно взаємодії з різними зацікавленими сторонами, єдність мети, змісту, спрямованість на результат впровадження громадянської освіти при використанні засобів інформаційно-освітнього середовища, інформаційність та наповненість цифровими засобами, що сприяють розвитку громадянської компетентності, можливість створення власних цифрових ресурсів з питань громадянської освіти

та взаємодії учасників освітнього процесу в умовах необмеженого відкритого освітнього інформаційного простору).

Значною оригінальністю представлення результатів порівняльного дослідження вирізняється зміст матеріалу щодо сучасного стану і проблем використання інформаційно-освітнього середовища для розвитку громадянської компетентності вчителів в умовах Нідерландів. Автором виокремлено етапи, охарактеризовано особливості і динаміку руху від становлення і впровадження основ інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів в системі післядипломної педагогічної освіти до стандартизації і удосконалення цього феномена з орієнтацією на європейську інтеграцію національних концептів в умовах ЄС. Зроблено спробу порівняльного аналізу цих етапів в Україні і Нідерландах з виокремленням спільних рис (Табл.1.2.).

Використання контекстного підходу дозволило Гриценчук О.О. не тільки розглянути конструктивний досвід, а й наголосити на недоліках і проблемах у реалізації стратегії інформатизації, зокрема, розвитку ефективного освітньо-інформаційного середовища (с.95; с.100) в цій європейській країні. На нашу думку, цінним для подальшого розвитку педагогічної компаративістики в Україні є внесок дисертантки щодо моделювання процесів розвитку досліджуваного явища на матеріалах Нідерландів у контексті прогностичної функції порівняльної педагогіки. Автором проаналізовано і графічно подано актуальні моделі, розроблені нідерландськими вченими, а також державними і громадськими інституціями: модель «Баланс чотирьох» (розбудова освітнього середовища з педагогічно доцільним застосуванням ІКТ) (с.90-91); моделі хмар та їх характеристики (табл.1.3) (с.93-94); модель навичок XXI століття (рис.1.4.) (с.98); модель підготовки майбутніх учителів до використання ІКТ – SQD-модель (с. 101); рамковий документ «База знань у галузі ІКТ», що визначає структуру і зміст ІК-компетентності вчителя-початківця, випускника закладу вищої педагогічної освіти та надає індикатори для її вимірювання (с.103-105). Отримані дані були успішно використані дисертанткою для наукового обґрунтування висновків щодо

тенденцій використання інформаційно-освітнього середовища для розвитку громадянської компетентності вчителів в Нідерландах і у світовому освітньому просторі в цілому (хмароорієнтованість освітнього середовища, демократизація освітнього середовища, демократизація, популяризація успішних моделей), а також були внесені до обґрунтування авторської моделі інформаційно-освітнього середовища в Україні.

У другому розділі, присвяченому реалізації громадянської освіти в інформаційно-освітньому середовищі, розкрито логіку і загальну методику проведення дослідження, описано досвід і шляхи реалізації інформаційно-освітнього середовища для формування громадянської компетентності вчителів в Україні й Нідерландах, зокрема, описано підходи до використання інформаційно-освітнього середовища вчителями різних предметів тощо. Вагомими результатами цього розділу вважаємо: обґрунтування особливостей використання інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів у Нідерландах (компетентнісна спрямованість, поєднання технологічних можливостей та педагогічної доцільності, спрямованість на демократичні цінності); узагальнення нідерландського досвіду запровадження інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційно-освітнього середовища в процес громадянської освіти (за інтегративними моделями TRACK і TRACK-ядро, модульним підходом до побудови інформаційно-освітнього середовища, платформи для вчителів «Баланс чотирьох», моделі ІКТ-компетентності вчителів, запропонованої фондом Кеннісет). Особливо слід відзначити послідовний аналіз використання цифрових освітніх хабів для розвитку громадянської компетентності вчителів і учнів в Нідерландах, що, на нашу думку, можна оцінювати у контексті перспективного феномена екосистеми інновацій – вирішення проблем спільного з партнерами розвитку, створення спільної з партнерами системи розвитку тощо. В цьому плані обґрунтовані положення висновків мають велике практичне значення для теорії і практики освіти в Україні.

У третьому розділі дисертантка обґрунтовує методику використання інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителя, зміст якої складають цільовий і змістовий компоненти; форми, методи і засоби навчання вчителів використанню ІОС, рекомендації для науковців, методистів, вчителів, керівників закладів загальної середньої освіти в системі післядипломної педагогічної освіти та закладах, що здійснюють підвищення кваліфікації вчителів та методистів, а також у закладах вищої педагогічної освіти. За задумом автора, її реалізація має забезпечуватись закладами післядипломної педагогічної освіти та установами, що підвищують кваліфікацію вчителів, а також і самим колективом вчителів та зацікавленими особами (викладачами ППО, адміністраторами, методистами). На нашу думку, значне практичне значення має розроблена автором процедура створення та використання інформаційно-освітнього середовища для розвитку громадянської компетентності вчителів, що відображає послідовність створення та використання при здійсненні підвищення кваліфікації вчителів.

Експериментальна перевірка ефективності методики (розділ 4.1.) проведена ґрунтовно та коректно з оригінальним графічним і табличним представленням результатів. Отримані результати підтвердили висунуту гіпотезу про те, що підвищення рівня розвиненості громадянської компетентності вчителів в умовах інформаційно-освітнього середовища може бути досягнуто через створення організаційно-педагогічних умов та педагогічно доцільне й науково-обґрунтоване застосування змісту, форм та засобів комп'ютерно орієнтованого навчального середовища в системі ППО та при одночасному здійсненні громадянської освіти у навчально-виховному процесі у ЗЗСО.

До науково-практичних здобутків Гриценчук О.О. варто віднести також обґрунтування Рекомендацій щодо розвитку інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителя. В їх основу покладено багаторічний досвід міжнародної проектної діяльності і глибоке знання сучасного стану громадянської освіти засобами ІКТ в Україні. Заслуговує на увагу авторське бачення ресурсного хабу з громадянської освіти з виокремленням його елементів,

зокрема, концептуальних і стратегічних документів з питань громадянської освіти; посібників і методологічних рекомендацій з громадянської освіти; онлайн мереж з громадянської освіти; забезпеченні доступу до участі в проектах з громадянської освіти; учнівських ініціатив та портфоліо з громадянської освіти; анкет, опитувальних листів та моніторингу; платформ для обміну досвідом серед колег; ідей та інновацій для подальшого впровадження. При цьому дослідниця повною мірою осмислила перелік інструментів для впровадження громадянської освіти в Нідерландах та запропонувала елементи цього досвіду для впровадження в Україні.

До найвагоміших наукових результатів дослідження, отриманих вперше дослідницею Гриценок О.О., можна віднести:

- характеристики інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів у країнах Європи та Україні;
- модель інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів та визначення 4-х основних етапів еволюції інформаційно-освітнього середовища як засобу розвитку громадянської компетентності вчителів у країнах Європи та в Україні;
- критерії, рівні та дескриптори оцінювання громадянської компетентності вчителя в інформаційно-освітньому середовищі;
- процедуру створення та використання інформаційно-освітнього середовища при здійсненні підвищення кваліфікації вчителя.

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 53 публікаціях (із них 11 – у співавторстві), серед яких: 11 статей у наукових фахових виданнях (10 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 3 – в інших наукових періодичних виданнях; 1 – колективна монографія; навчально-методичний посібник – 1; методичний посібник – 1; посібник – 2; методичні рекомендації – 2; тези доповідей у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій та семінарів – 14. Про широку апробацію матеріалів дослідження свідчить також участь дисертантки у 6-ти міжнародних, 4-х

всеукраїнських та 3-х відомчих конференціях та інших науково-практичних заходах.

Зміст автореферату відображає основні положення дисертації. Висновки дослідження відповідають його завданням та базуються на змісті роботи, що засвідчує про наукову зрілість й академічну добросовісність дисертантки.

При загальній позитивній оцінці якості кандидатської дисертації Гриценчук О.О. у контексті наукової дискусії вважаємо за необхідне висловити зауваження і побажання щодо майбутніх перспектив її розвитку:

1. При постановці завдань дослідження дисертантці варто було постійно тримати у фокусі своєї уваги предмет дослідження – інформаційно-освітнє середовище для розвитку громадянської компетентності вчителів у Нідерландах. Проте третє і четверте завдання щодо обґрунтування моделі та розробки і експериментальної перевірки методики використання інструментарію інформаційно-освітнього середовища для розвитку громадянської компетентності вчителів не передбачає посилення/врахування досвіду Нідерландів.

2. Конкретизація категоріального апарату дослідження вимагала введення ще одного поняття – цифровізація, яке використовується в тексті. В проекції на проблему розвитку громадянської компетентності вчителя необхідно усвідомлювати, що нова система «людина – цифрові засоби – суспільство» є принципово відмінною від традиційної системи «людина – суспільство». Тому дослідникам необхідно враховувати принципово нові завдання, які стоять перед освітою при переході до цифрового суспільства, а також ризики маніпуляції людини людиною з використанням цифрових засобів. За цих умов змінюються ролі і функції педагогів, суттєво трансформується їх професійна діяльність як соціально відповідальних професіоналів.

3. Застосувавши методологію порівняльного аналізу, дисертантка виявила, що загальним в інтерпретації визначень поняття «інформаційно-освітнє середовище», є те, що у всіх міжнародних документах та у визначеннях науковців різних країн маються на увазі системні сукупності, які забезпечують організацію педагогічного процесу на базі інформаційно-комунікаційних технологій. Бажано

було б підсумувати також відмінності в цих тлумаченнях, які, на нашу думку, полягають у тому, що в різних концепціях/тлумаченнях передбачаються різні пропорції технологічного і педагогічного аспектів інформаційно-освітнього середовища. Це є суттєвим для інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів в різних освітніх системах. Як показують порівняльні дослідження, у світовому освітньо-науковому просторі утверджуються поняття цифрової дидактики, цифрового освітнього процесу тощо.

4. На безумовне схвалення заслуговує обґрунтована процедура створення і використання інформаційно-освітнього середовища для розвитку громадянської компетентності вчителів (с. 178-180) та його модель (с.178). Автор використала не тільки досвід моделювання цих процесів нідерландськими вченими, але й провідні положення і критерії, що пропонуються в міжнародних, зокрема, в європейських документах. При цьому не зроблено спроби виокремлення наукових підходів та елементів зарубіжного досвіду для порівняння з вітчизняними доробками. Це створює враження деякої прогалини в логічному ланцюзі дослідження. Одночасно ми пояснюємо такий сценарій труднощами, що виникають у зв'язку з недостатньою розробленістю методології і механізмів порівняння систем освіти різних країн у світовій і вітчизняній педагогічній компаративістиці. В результаті цього використовуються різні підходи, широкий та інколи неузгоджений спектр понять при домінуванні описового характеру зарубіжного досвіду.

5. Вважаємо, що результати дослідження необхідно широко представити в європейському та світовому просторах, зокрема, в науково-практичних заходах та проектній діяльності, яка проводиться такими поважними професійними організаціями як Асоціація дослідників у сфері освіти в Європі (EERA), Міжнародна Рада порівняльно-педагогічних товариств (WCCES), Європейська Асоціація в сфері педагогічної освіти (ATEE) інших. Безпосередня участь в роботі цих професійних об'єднань сприятиме збагаченню порівняльно-педагогічних знань, а також підняттю рейтингу вітчизняних закладів освіти в світі та Європі.

Висновок. Дисертація Гриценчук Олени Олександрівни «Інформаційно-освітнє середовище як засіб розвитку громадянської компетентності вчителів у Нідерландах» є самостійним завершеним оригінальним науковим дослідженням актуальної теоретико-практичної проблеми. Наукові положення, висновки і рекомендації, наведені в рефераті, належно розкрито в рукописі дисертації, апробовано та широко впроваджено. За обсягом, характером фактичного матеріалу, ступенем його якісного та кількісного аналізу, рівнем наукової новизни і значущості результатів, обґрунтованості висновків дисертаційне дослідження Гриценчук Олени Олександрівни «Інформаційно-освітнє середовище як засіб розвитку громадянської компетентності вчителів у Нідерландах» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку при судження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами), його авторка – Гриценчук Олена Олександрівна – заслуговує на присудження науково ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті, 01 «Освіта/Педагогіка».

4 грудня 2020 року

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
 професор кафедри філософії і освіти дорослих
 ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

[Signature] Л.П.Пухова

